

HRVATSKI KATOLICIZAM: VJERA ILI OBİČAJ?

Ivan GRUBIŠIĆ, Split

Sažetak

Oslanjajući se na empirijska istraživanja, autor pokazuje da je katolička vjera u Hrvata kao svjetonazorsko opredjeljenje i određena ideologija sastavni dio mentalnog sklopa i nositelj identiteta većine hrvatskog naroda. Kao takva, ona se uglavnom pokazuje kao tradicija i običaj. Slijedeća je značajka tog katoličanstva naglašena uporaba vjerskih obreda na početku života i u trenutku smrti te manje često u tijeku života. I tu se ona pokazuje više kao tradicija i običaj nego osoban izbor i promišljeno uvjerenje. Istraživanja vjerske prakse pokazuju nadalje bliskost tog katolištva s religijom kozmičko-vitalističkog vrednovanja života, nerijetko više povezano s elementima praznovjerja i magije nego s prihvatanjem dara života i misterija uskrsnuća. Praksa pak blagoslivljanja, istaknuta u vrijeme nakon demokratskih promjena, nerijetko asocira na dualističko shvaćanje života i svijeta. Sa svime time pomiješani su elementi dubljeg i osobnijeg življenja i shvaćanja kršćanske vjere, ali to još ne daje glavni ton. Stoga takav uglavnom sociološki katolicizam nameće hitnu potrebu druge evangelizacije.

Ključne riječi: kršćanska vjera, običaji, sociološki katolicizam, nova evangelizacija.

I. Uvodne napomene

Dati do kraja utemeljen odgovor na postavljeno pitanje bit će iznimno teško. Mislimo da bi o ovoj temi bilo poželjno održati cijeli jedan Teološko-pastoralni tjedan. Naime, hrvatski je katolicizam, kao i katolicizam uopće, slojevit i složen pojam. Ništa manja teškoća nije, na primjer, ni u shvaćanju što je običaj, a posebno je zahtjevno odrediti što je vjera. Ovdje bi svakako bio poželjan interdisciplinarni pristup i multifaktorska znanstvena analiza, i zbog značenja teme, i zbog Katoličke crkve.

Mi se opredjeljujemo za socioreligijski pristup, svjesni da ni on sam za sebe nije dostatan u shvaćanju religijske stvarnosti i da nam podaci—brojevi mogu više sakriti pravu stvarnost nego je učiniti transparentnijom. No, isto tako mislimo da ono što može pridonijeti sociologija u obradi zadane teme, ne mogu druge discipline niti pojedinačno, niti sve zajedno bez sociologijskog motrišta. Čitanje znakova vremena, to jest znanstveno istraživanje »Sveta je dužnost čovjeka i sudjelovanje je na Božjem stvaralačkom činu...« rekao je *Theillard de Chardin*, pa kad

je riječ i o istraživanju uvjetovanosti religioznog ponašanja i društvenih čimbenika koji na njega utječu.

Pokušat ćemo shvatiti današnji hrvatski katolicizam unutar velikih civilizacijskih promjena modernizacije (odnosno industrijalizacije i urbanizacije) društva i naših posebnosti: marksističke ideologizacije tijekom pedeset godina komunizma, demokratskih promjena devedesetih te današnjih izazova procesa tranzicije koji nisu jednoznačni.

Opredjeljujući se za sociologijski pristup, ne želimo poistovjetiti religiju i društvo, svesti religijsko jednostavno na same društvene čimbenike. Jer, iako sociolozi drže da se iz društva može »čitati« religioznost čovjeka, a iz religioznosti samo društvo te da analiza religioznoga nužno prelazi u analizu društva u kojem se religijsko događa, identifikacija bi bila neutemeljena. *Peter Berger* kaže: »Sociologija religije promatra sve pojave religioznog života sub specie temporis, ne poričući mogućnost da se one promatraju i sub specie aeternitatis«.

Društveni čimbenici koji utječu na religijsko opredjeljenje i na religiozno ponašanje mnogi su i raznovrsni. U našoj analizi hrvatskog katolicizma govorit ćemo samo o nekim globalnim civilizacijskim utjecajima – a ne o svim – čiji je utjecaj neosporan.

Spomenutu analizu hrvatskog katolicizma provest ćemo na temelju istraživanja religioznog ponašanja katolika u Splitsko-makarskoj nadbiskupiji, provedenog sredinom osamdesetih godina, istraživanja u zagrebačkoj regiji iz polovice sedamdesetih, istraživanja provedenog u Splitu 1993. i nekih drugih podataka crkvene i društvene statistike.¹

Prije nego uočimo društveni kontekst unutar kojeg se u prošlosti događao katolicizam uopće (pa onda i hrvatski) i u kojem on živi danas, potrebno je dati preciznija pojmovna određenja svrsishodna socioreligijskom pristupu u obradi ovoga naslova.

II. Pojmovna određenja

Mišljenje je određenog kruga sociologa, i ne samo njih, da je religija jedan od onih pojmova kojemu je vrlo teško, ako ne i nemoguće, odrediti precizno i op-

---

¹ Rezultati istraživanja u Splitsko-makarskoj nadbiskupiji objavljeni su u cjelosti u: Ivan GRUBIŠIĆ, *Religiozno ponašanje katolika sredinom 80-ih godina u Dalmaciji i vrednovanje toga ponašanja*, doktorska radnja, Zagreb, 1995. Rezultati istraživanja religioznosti u zagrebačkoj regiji sredinom 70-ih godina objavljeni su u: Štefica BAHTIJAREVIĆ, Srđan VRCAN, *Religiozno ponašanje I*, IDIS, Zagreb, 1975. U istraživanju provedenom 1993. godine u svim župama grada Splita rabljena je metoda promatranja. Ono je obavljeno pod stručnim vodstvom mr. Ivana Grubišića. Promatrači su bili studenti Katehetskog instituta Teološkog fakulteta u Splitu. Rezultati su obrađeni u IPDI-Centar Split i bit će uskoro objavljeni.

ćeprihvaćeno značenje. Naime, kadgod želimo dati preciznija određenja pojmovima s religijskom tematikom, pa i sintagmama kao što je hrvatski katolicizam, nailazimo na velike poteškoće. Autori se uglavnom priklone onoj odrednici koja im za stvaran rad, po njihovu mišljenju, najbolje odgovara. U ovom radu dat ćemo sintagmama i pojmovima koje rabimo ona određenja koja će nam, u duhu socio-religijskog diskursa, biti primjerenija.

1. Hrvatski katolicizam – Sintagma hrvatski katolicizam može imati razna, međusobno različita, pa i isključiva značenja. Naime, riječ je o vrlo složenoj, slojevitoj i mnogoznačnoj stvarnosti koju ta sintagma pokriva. Budući da je naš pristup ovoj temi socioreligijski, pojmove ćemo »prevesti« u terminologiju sociologije religije, svjesni određenih nesporazuma. Pod hrvatskim katolicizmom podrazumijevamo religiozno ponašanje Hrvata-katolika (laičkog dijela Crkve) na različitim razinama i u različitim oblicima u kojima se ono očituje. Nadalje, govorit ćemo o religioznoj kulturi Hrvata katolika, razlikujući u duhu hrvatskoga jezika religioznu od religijske kulture². Naime, pod religijskom kulturom podrazumijevamo isključivo poznavanje religijske problematike, odnosno znanja o religijskom fenomenu. Primjerice, netko može imati zavidnu religijsku kulturu i poznavati religijsku problematiku, a da nije vjernik. Može biti i obratno, da netko ima zavidnu religioznu kulturu ponašanja, a da mu je samo poznavanje religijskog nezatno i oskudno.

Dakle, pod *katolicizmom* podrazumijevamo jedan od načina uprisutnjenja Evanđelja u svijetu unutar pastoralnog djelovanja Katoličke crkve. »No, ostaje ne mali problem kako razumjeti Evanđelje koje je korijen i srž Crkve te kako razumjeti Crkvu koja ga utjelovljuje u svijetu³.«

Ovdje ćemo izdvojiti bitne dimenzije katolicizma:

a) *Vjera* – Pod vjerom podrazumijevamo konkretizaciju i povijesno uprisutnjenje osobe Isusa Krista u način mišljenja, vjerovanja, vrednovanja i ponašanja vjernika katolika, po onoj apostolovoj: »Vjerujte Evanđelju«, odnosno Isusu Kristu (op.a.). Ili, drugim riječima, ovdje govorimo o vjeri koja izaziva sve dimenzije čovjeka i usmjeruje ih na Boga i koja je u punom bitnom izvršenju ljubav.⁴

b) *Običaj (tradicija)* shvaćamo »kao dugotrajan način ponašanja ljudi koji se drži obveznim«. ⁵ U ovoj temi pod običajem podrazumijevamo religiozno ponašanje koje je isključivo motivirano tradicijom (»I moj je otac bio kršten«, »Moji su roditelji išli u crkvu«, »Tako su naši stari vjerovali, živjeli i ponašali se...«). Tra-

² Ivan GRUBIŠIĆ, *Vjeronauk u odgojno-obrazovnom procesu – da ili ne?*, Crkva u svijetu 26(4):79

³ Leonardo BOFF, *Crkva, karizma i vlast*, Stvarnost, Zagreb, str. 101.

⁴ Karl RAHNER, *Teološki rječnik*, Đakovo, 1992., str. 650.

⁵ Sociološki leksikon, Savremena administracija, Beograd, 1982., str. 414.

dicija »...zapravo utemeljuje i održava trajnost svih običaja i ustanova u društvu, prenoseći njihov duh iz jednog naraštaja u drugi. Stoga sve što postoji nosi svoju moć i opravdanje iz prošlosti, a ne možda iz sadašnjosti i budućnosti. Svijet tradicije okrenut je prema natrag i sastoji se poglavito od sjećanja, što onda znači da prethodi ponašanju i mišljenju pojedinaca i zajednice i određuje ih.«⁶

c) *Religiozno ponašanje* – Valja dati nešto opširniju eksplikaciju ove sintagme, jer u našem radu zauzima središnje mjesto. Tako »Religiozno ponašanje u najširem smislu riječi može se odrediti kao svaki onaj ljudski individualan i kolektivan čin, postupak i niz radnja koji je po svojem subjektivno zamišljenom smislu pozitivno usmjeren na ono što se drži nadnaravnim i svetim.«⁷ Razlikujemo, među ostalim, tri razine religioznosti, i to:

c. 1) *Svjetonazorsko opredjeljenje i konfesionalna pripadnost* – Ovo je prvi i najopćenitiji referentan okvir religioznog ponašanja koji se očituje u deklarativnom isticanju vjerske i konfesionalne identifikacije. Na primjer, netko sebe drži religioznim ako kaže da je vjernik, da je katolik, da se on tako osjeća bez obzira na to participira li u bilo kojem obliku religioznog ponašanja. Razlog je tome socio-kulturno poistovjećivanje u kojem odlučujuću ulogu ima društvena okolina u kojoj netko odrasta i živi. Isto tako, ima slučajeva da netko sebe doživljava kao katolika a da nije ni kršten, jer – na primjer – poistovjećuje svoju konfesionalnu s nacionalnom pripadnošću. Isto tako, ima »vjernika« koji će krstiti svoje dijete ni iz kakvog kršćanskog, pa ni prirodno-religijskog motiva, nego upravo zbog tradicionalno-kulturalnog motiva, kao što je to već spomenuto poistovjećivanje vjere i nacionalne pripadnosti (»normalno« je da dijete rođeno kao Hrvat bude i katolik...).

c. 2) *Religiozno ponašanje u širem smislu ili tradicijska vezanost vjernika uz religiju i Crkvu* – Ovdje je riječ o obredno-kulturnoj razini ponašanja, odnosno o činima koji su povezani s tradicionalnim vrijednostima, obrascima ponašanja i načinima mišljenja (crkveno krštenje, sprovod, vjenčanje...). Oni su također dio religioznog običaja, ustaljenih navika i načina života, pa time posredno ukazuju na vezanost ljudi uz tradiciju uopće, a neposredno na vezanost uz kršćanstvo i Katoličku crkvu.

c. 3) *Religiozno ponašanje u užem smislu riječi ili aktualna vezanost uz religiju i Crkvu* – Ovaj segment religioznog ponašanja vezan je uz složen subjektivan religiozan osjećaj i intiman doživljaj svetog, kao i osobna usmjerenost prema predmetu vjere. Ti su čini osobniji, redovitiji i češći, dio su svakodnevnog života vjernika katolika. Ovdje uglavnom mislimo na molitveni život, odnosno na oso-

⁶ Jakov JUKIĆ, *Kršćani između tradicije i modernog svijeta*, neobjavljen članak.

⁷ Štefica BAHTIJAREVIĆ, Srđan VRCAN, *Religiozno ponašanje I*, IDIS, Zagreb, 1975., str. 18–19.

bnu i obiteljsku molitvu te na molitvu u okviru vjerske zajednice (odlazak na sv. misu).

III. Društvene promjene i hrvatski katolicizam

Promjene koje su zahvatile našu civilizaciju industrijalizacijom i urbanizacijom društva dovele su, upornim i sustavnim djelovanjem, do najznačajnije promjene – zamjene zatvorene i autoritarne paradigme funkcioniranja raznih društvenih tvorbi (brak, obitelj, država i Crkva) novom otvorenom i demokratskom paradigmatom funkcioniranja istih entiteta. Pod paradigmatom podrazumijevamo uzorak, uzor, primjer, obrazac određenog načina mišljenja, vjerovanja, vrednovanja i ponašanja.⁸

Te promjene imaju iznimno veliko značenje i na religioznom području, jer se čovjekovo religiozno ponašanje nužno odvija u određenom »sociološkom« okviru koji je vlastit svakoj društvenoj osobnosti.⁹

Pokušat ćemo dati prikaz dvaju bitnih obrazaca ili paradigmati funkcioniranja društvenih grupacija na raznim i različitim razinama, kako bismo lakše uočili kako je i koliko religiozno ponašanje uvjetovano samim tim kontekstom, a koliko mu je nadmoćno.

Pojednostavljeno rečeno, i u duhu *Weberovih* idealtipova, do sada su bila na- zočna dva bitna obrasca funkcioniranja društva: prvi, koji obilježava autoritarna, i drugi, koji obilježava demokratska paradigma. O svakome od njih nešto ćemo reći kako bismo mogli odgovoriti na ovoj razini je li i koliko hrvatski katolicizam vjera ili pak pretežito religiozan običaj, tradicija.

1. Autoritarna paradigma

Možemo reći da je ova paradigma milenijski bila jedini način održavanja i funkcioniranja društava, i to samim pozivom na određeni autoritet. Njezina učinkovitost temeljila se, dakle, na moći određenog autoriteta (autoritet oca u patrijarhalnom braku, autoritet monarha u monarhijama, pape i biskupa u Crkvi itd.). Ova paradigma imala je svoje izvorište i oslonac u prirodno-religijskoj i monističkoj matrici poimanja čovjeka. Vjerovalo se da »nebo« funkcionira na autoritetu jedne osobe – Boga (uz mnoštvo nižih božanstava). Tako i društveni entiteti na zemlji mogu biti uspješni i opstati isključivo na određenom autoritetu. Često su ti autoriteti pothranjivali jedan drugi.

⁸ Bratoljub KLAJČ, *Rječnik stranih riječi*, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1987., str. 1004.

⁹ Joseph LALOUX, *Uvod u sociologiju religije*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1970., str. 78.

Bez obzira na to koje je segmente života prožimala autoritarna paradigma, karakteristična su joj tri zajednička obilježja: *monolog, monopol i monolitnost* (3M). Kako smo već napomenuli, ona je bila dominantna i u samom katolicizmu, i to dugi niz stoljeća. U komunizmu, autoritarna je paradigma bila nazočna sve do devedesetih godina.

Ova tri obilježja svih zatvorenih autoritarnih društava, bez obzira na to gdje su se primijenila, imala su za cilj učvrstiti vlast pojedine osobe ili određene skupine, omogućiti uspješnost kolektiva, a ne i pojedinačne osobe. Ne može se poreći da je ona bila »uspješna« u rješavanju mnogih životnih kušnja u dugom povijesnom razdoblju, ali da je danas neuvjerljiva, neprimjenljiva i anakrona, o čemu postoji opći konsenzus.

2. Demokratska paradigma

Ova paradigma, uz male povijesne iznimke, rezultat je velikih promjena koje su se dogodile zbog tehničke preobrazbe društva uz pomoć industrijalizacije i urbanizacije, odnosno modernizacije društva. Procesi preobrazbe počeli su Francuskom revolucijom i rušenjem monarhije te uspostavljanjem demokratskih odnosa u novim, građanskim društvima.

Dok smo autoritarnu paradigmu nazvali i prirodno-religijskom paradigmom, za demokratsku-otvorenu paradigmu možemo reći da joj je izvorište u osobi Isusa Krista, odnosno u kršćanstvu. Njezina su glavna obilježja:

a) *Dostojanstvo pojedinačne ljudske osobe* – Demokratska paradigma uporište nalazi u čovjekovoj pojedinačnoj osobi i njezinim neotudivim ljudskim i građanskim pravima. Čovjek-osoba je najveća vrijednost, a ne kolektiv. Negativno je što ovu paradigmu često prati krajnji individualizam i egoizam.

b) *Kultura razgovora* – Dijalog umjesto monologa. Ravnopravan i slobodan razgovor koji pretpostavlja drugoga i različitoga od mene s jednakim pravima i dužnostima.

c) *Pluralnost ili pluralizam* – Daljnja i bitna odrednica demokratske i građanske paradigme jest pluralnost i pluralizam na različitim razinama: svjetonazorskoj, idejnoj i ideologijskoj, religijskoj, političkoj i gospodarskoj.

d) *Zajedništvo u različitosti* – Ova odrednica rezultat je prije navedenih obilježja demokratske paradigme. Ona jednako vrijedi za brak i obitelj, društvo i državu, religiju i Crkvu. Geslo joj je »Možemo zajedno ako se dogovorimo«, a polazišta su jednaka prava i dužnosti pred zakonom.

Za demokratsku paradigmu uvjetno smo rekli da je kršćanska. Naime, sve vrijednosti koje ona promovira sukladne su bitnim kršćanskim teološko-antropologijskim vrijednostima. Tako sama Crkva II. vatikanskim saborom, govoreći o svojem *posadašnjenu*, promovira vrijednosti dostojanstva pojedinačne ljudske

osobe, dijaloga, slobode, pluralizma i zajedništva u različitosti. Samu sebe shvaća kao zajednicu Božjeg naroda, kao »krug«, a ne više »piramidu«.

Iako će *Ivan Pavao II.* reći: »Ni druge evangelizacije neće biti ako ne bude dijaloška«, očevidno je da duh dijaloga i pluralizma teško počinje živjeti u praksi, u životu. Prva evangelizacija bila je isključivo dijaloška, i to »u ljubavi do smrti na križu«. Ni druga evangelizacija nema druge, a posebno ne suprotne alternative, jer Evandjelje je povijesni dijalog Boga s čovjekom u osobi Isusa Krista.

U svjetlu iznesenih bitnih značajki autoritarne (zatvorene) paradigme koja je, po našem mišljenju, prirodno-religijske provenijencije i demokratske (otvorene), s ishodištem ponajprije u kršćanstvu, vidjet ćemo i bitna obilježja našega katolicizma danas.

Polazeći od te teorijske analize dvaju bitnih modela društvenih obrazaca mišljenja, vjerovanja, vrednovanja i ponašanja našega i europskog katolicizma, možemo reći da je promjena društvenih struktura bila odlučujuća za katoličanstvo, ali i ne samo za nj. Naime, katolicizam je bio srastao i toliko se poistovjetio sa zatvorenim, monološkom, monističkom i autoritarnom paradigmatom da je u opravdanju te »...kao Bogom dane paradigme« tumačio donekle i svoje temeljne istine. Crkva je prilagođavala i svoj *Credo* toj paradigmati. Promjenom autoritarne paradigme u društvu, braku, obitelji i svim društvenim segmentima, katolicizam je ponajprije iz tog razloga postao neuvjerljiv, odvojen od života, zatvoren u obred, običaj. Tu sraslost i poistovjećenost katolištva sa strukturama zatvorene paradigme (koja danas dolazi do izražaja ponajprije kao mentalni sklop), odnosno s kulturom jednog naroda, zovemo *katoličkim religijskim običajem, tradicijom, sociološkim katolicizmom*.

Aggiornamento II. vatikanskog sabora držimo prekretnicom, pa i vjerom u prenesenom značenju riječi. Koncil je »čitao« znakove vremena, odnosno promjene u svijetu i poziva Crkvu da se vrati svojim izvornim vrijednostima: dijalogu, slobodi, zajedništvu i pluralizmu. Svjesni smo nedostatka takvog donekle pojednostavljenog pristupa, ali držimo, uvjetno rečeno, da ga možemo rabiti u analizi.

Druga odrednica hrvatskog katolicizma, u smislu vrednovanja je li on više običaj¹⁰ ili vjera, možemo promatrati s dva motrišta. Prvo, treba vidjeti u kolikoj mjeri on nadilazi religiju kozmičko-vitalističkog tipa s elementima praznovjerja i magije, što je bila jedna od oznaka srednjovjekovnog katolištva. I drugo, koliko hrvatski katolicizam uprisutnjuje, sukladno s promjenama u strukturi društva, svoju poruku kao novost Kristova religioznog iskustva.

¹⁰ Običaj bi bio sve što je »uvezeno« iz prirodne religije i nepokršteno metanojom u Duhu; od nepomirenosti s prirodom i povijesnim hodom čovjeka u spoznaj i umijeću, do titula i oblačenja.

Na ovoj razini, vjera je sve što je usmjereno na svjedočenje univerzalnih kršćanskih poruka od singularno-pluralne objave Boga i stvaranja čovjeka na njegovu sliku, do svjedočenja bratstva u Kristu u djelotvornoj ljubavi. Ovdje podrazumijevamo nadilaženje poistovjećivanja kršćanstva s kulturnim obrascima pojedinih naroda, što je oznaka prirodne religije, svjedočenjem izvornih kršćanskih vrijednosti u djelotvornoj ljubavi prema Bogu i čovjeku.

Mislimo da su to velika, strateška i nezaobilazna pitanja Crkve, njezine teološke misli i pastoralne zauzetosti. Crkvi je u tom vidu potreban, i to što prije, III. vatikanski sabor. Za ove iskorake potrebna je velika hrabrost u milosti i ljubavi za čovjeka, a onda i za Crkvu. Potrebna je vjera, jer sa sadašnjim katoličanstvom malo je tko zadovoljan. Njegove muke nisu ponajprije izvana, nego u njemu samom, u njegovoj duhovnoj anemiji.

Kršćanstvo prvih stoljeća obilježeno je vjerom: »Krist je uskrsnuo – Maranatha!« i izvanrednim svjedočanstvom bratske ljubavi: »Gledajte kako se ljube!«. Kršćanska vizija je drukčija od poganske s obzirom na to tko je Bog, tko je čovjek i koja je čovjekova budućnost. Moglo bi se reći da je kršćanstvo toliko običaj koliko je i religija prirodno-religijske provenijencije i da je vjera samo onoliko koliko vjernik živi iz vjere. Katolištvo ne bi smjelo biti vjernije svojoj tradiciji i običajima, strukturama autoritarne paradigme, nego vjeri utemeljenoj na misteriju života, smrti i uskrsnuća Isusa Krista.

Istraživanja europskog katolicizma pokazuju da on proživljava vrlo velike, mnoge i duboke promjene. U nas je riječ o istim procesima, puno sporijim, ali ništa manje znakovitim. Izgleda da se kazolicizam iz poistovjećivosti, s jedne strane, sa strukturama autoritarne paradigme i »uvoza« mnogoboštva iz prirodne religije kozmičko-vitalističkog obilježja, s druge strane, ne može boriti s izazovima otvorene demokratske paradigme i egzistencijalne »gladi« suvremenog čovjeka. Obnavljanjem običaja prošlosti ne rješavaju se životne upitnosti naših suputnika i suputnika.

Službena Crkva dugo se opirala i samim rezultatima istraživanja a koji su ukazivali na duboke procese dekristijanizacije, jer se nisu uklapali u njezino mišljenje o »*rebus sic stantibus*«. Iz jedne idealizirane, a zapravo narcisoidne slike o »kršćanskoj Europi« i »katoličkoj Hrvatskoj« došlo je do sasvim suprotne opcije. Sada se Europu osuđuje kao pogansku i hedonističku. Opet, po tko zna koji put, radije ćemo izmisliti neprijatelje sa strane, nego istini pogledati u oči. Mnoge u Crkvi i ne zanima što se to s našim katolištvom danas događa, osim što izmišljamo nove neprijatelje. Ako propadaju određeni oblici i strukture – »mješine« – autoritarne paradigme, time ne propadaju i određene vrijednosti koje su za kršćanstvo bitne. Zato ni danas ne treba gubiti nadu, posebno ne u vjeru kao povjerenje u Isusa Krista. On nije umro radi naših struktura ili običaja i tradicije, nego radi čovjeka i njegova spasenja. Jer, »Kad Sin čovječji dođe na svijet, hoće li vjere naći na zemlji? Naći će običaje i religiju, ali hoće li naći vjeru?!

IV. Neka gledišta religioznog ponašanja katolika u Splitsko-makarskoj nadbiskupiji sredinom 80-ih godina

Da bismo te tvrdnje opravdali ili odbacili na uzorku istraživanja religioznog ponašanja katolika u Splitsko-makarskoj nadbiskupiji, dat ćemo neke pokazatelje suvremenog katolicizma u nas. Naime, za potrebe Splitske sinode (1986./87.) provedeno je 1984. istraživanje religioznog ponašanja katolika u Splitsko-makarskoj nadbiskupiji. Iz dobivenih rezultata istraživanja proizlaze neka obilježja hrvatskog katolicizma. Izdvojiti ćemo indikativnije podatke:

1. Na razini svjetonazorskog opredjeljenja i konfesionalne identifikacije, unatoč procesima modernizacije društva uz pomoć industrijalizacije i urbanizacije te marksističke ideologizacije punih 40 godina, primjetno je poistovjećivanje svjetonazorskog i nacionalnog (Bog i Hrvati) i nacionalnog s konfesionalnim (Hrvat jednako katolik), bilježi iznimno visoku statističku vrijednost. Usporedit ćemo podatke našeg istraživanja s podacima iz popisa stanovništva provedenih na ovim prostorima. Prema popisima iz 1921. i 1931. spomenuta identifikacija bila je pravilo i gotovo svaki Hrvat deklarirao se kao katolik. Prema popisu stanovništva iz 1953., 92 posto pučanstva Dalmacije istaknulo je svoje vjerničko svjetonazorsko opredjeljenje i pozitivnu konfesionalnu identifikaciju. Prema posljednjem popisu iz 1991., 78 posto stanovnika Hrvatske izjasnili su se kao Hrvati, a kao katolici njih 76 posto. Dakle, gledano statistički, svi ti pomaci od 1921. do danas su gotovo beznačajni. Naše istraživanje u Splitsko-makarskoj nadbiskupiji 1984. pokazalo je da su Hrvati u nadbiskupiji činili 89 posto stanovništva, a katolici 84 posto ukupne populacije.

Dakle, na ideologijskoj, svjetonazorsko-konfesionalnoj razini, hrvatski katolicizam stoji izrazito visoko. Iz anketnog istraživanja katolika na misama za Uskrs 1984. na pitanje: »Jeste li vjernik iz uvjerenja ili iz običaja?« 92 posto katolika je odgovorilo da su vjernici iz uvjerenja. Normalno, jer oni su samim svojim odlaskom u crkvu, slobodnom voljom birali drugorazrednost u društvu kao dio svoje primarne identifikacije. Ta identifikacija je na poseban način došla do izražaja u demokratskim promjenama 90-ih godina i tijekom Domovinskog rata.

2. Na razini obredno-sakramentalne prakse, odnosno katoličkog obilježavanja rođenja i smrti, u našem istraživanju iz polovice 80-ih bilježimo gotovo isto tako visoke statističke vrijednosti kao i kad je riječ o konfesionalnoj identifikaciji ili religijskom svjetonazoru katolika. Tako se na ukupan broj rođene djece unutar katoličke populacije krsti po obredu Katoličke crkve 94,5 posto djece i pokapa 92,4 posto pokojnika. U urbanim okružjima, posebno u gradovima kao što su Split i Makarska, reduciranost svih oblika religioznog ponašanja je značajna. Tako je u Splitu 1984. godine na gradskom groblju Lovrinac pokopano 804 pokojnika. Po obredu katoličke crkve pokopano je samo njih 405 ili 52 posto. U Makarskoj je taj postotak nešto veći i iznosi 78 posto. U Splitu tek se svaki drugi

bračni par (54,2 posto) među katoličkom populacijom vjenčao u Crkvi, a u Makarskoj tek, po prilici, svaki četvrti (28,8 posto). Obilježavanja rađanja i smrti po obredu Katoličke crkve plod je duboke ukorijenjenosti i tradicije. Ipak, procesi modernizacije društva i marksističke indoktrinacije u urbanim okružjima pokazuju velika odstupanja od uvriježene katoličke matrice. Tradicija i običaj kao primarni referentni krug identifikacije s religijskim vrednovanjima i ponašanjima u obilježavanju početka i kraja života poistovjetili su se jednostavno s: biti katolik-vjernik.¹¹

3. Katolici molitelji – treća oznaka srasla s katolikom-Hrvatom jest osobna molitva. Istraživanje u »splitskoj crkvi« pokazuje da od 1.530 anketiranih vjernika samo 14 (0,9 posto) izjavljuje da nikada osobno ne mole. 58 posto vjernika izjavljuje da osobno moli svaki dan, 33 posto moli povremeno i 7,1 posto moli prigodno.

S druge strane, obiteljska molitva je značajno reducirana a posebno u urbanim okružjima. Vezana je tek uz određene obitelji koje su doselile sa sela ili u nekim obiteljima koje su uključene kao obitelji u molitvene zajednice. U nekim dekanatima obiteljska molitva je nazočna na simboličan način. Tako je u neretvanskom i kliškom dekanatu, te u Vrgorcu.

4. Istraživanje hrvatskog katolicizma u Splitsko-makarskoj nadbiskupiji polovicom osamdesetih godina na razini prihvaćanja temeljnih istina vjere pokazalo je da katolici prihvaćaju i istine vjere u visokim postotcima. Tako oni vjeruju u dogmu o Presvetom Trojstvu s 87 posto, 5 posto malo ili jako sumnja, a 4 posto o tome nije uopće razmišljalo. Da je Isus pravi Bog vjeruje 90 posto anketiranih katolika, 5 posto sumnja ili jako sumnja, a 3 posto o tome nije razmišljalo. U osobni život poslije smrti vjeruje 73 posto, 14 posto sumnja, itd. Disolucija je nazočna, posebno u prihvaćanju istine o osobnom životu poslije smrti. No, zabrinjava i podatak da katolici masovnije vjeruju u »ukazanja« Isusa ili Gospe (83 posto) nego u osobni život poslije smrti (73 posto).

Za usporedbu, prema rezultatima istraživanja religioznog ponašanja pučanstva u zagrebačkoj regiji polovicom sedamdesetih godina na uzorku od 1.392 ispitanika prihvaćanje istina kršćanske vjere izgleda ovako: a) da postoji Bog vjeruje 43 posto ispitanika, sumnja 19 posto, ne vjeruje 37 posto; b) da je Isus Sin Božji vjeruje 39 posto, sumnja 16 posto, ne vjeruje 42 posto; c) postoji život poslije smrti vjeruje 20 posto ispitanika, sumnja 18 posto, ne vjeruje 59 posto.

U isto vrijeme, značajan broj ispitanika vjeruje da postoji sudbina:

a) žene vjeruju s punih 49 posto, sumnjaju 16 posto, ne vjeruju u sudbinu 34 posto;

---

¹¹ Znao sam čuti u svojoj prvoj župi u Neoriću kako se za nekršteno dijete kaže da »...drže životinju u kući«, jer su razlikovali krštenog-vjernika od »nekrsta«-životinje!

b) muškarci vjeruju u sudbinu s 35 posto, sumnjaju 47 posto, ne vjeruju 56 posto.¹²

Bez obzira na to koje ćemo povjerenje dati ovim rezultatima istraživanja budući da su provođena u vrijeme kad vjernici nisu imali mogućnost slobodnog izjašnjavanja o svojoj vjerskoj pripadnosti bez određenih negativnih posljedica, vidjeli smo da velik broj ispitanika vjeruje u sudbinu (gotovo kao i u postojanje Boga), a naglašeno više nego što prihvaćaju vjeru u život poslije smrti. To ukazuje da je praznovjerje i nazočnost prirodno-religijskih i magijskih sadržaja u iznimno visokom postotku kod katolika-Hrvata. Ne čudi, u tom obliku, da su katolici »osjetljiviji« na razne blagoslove i nazočniji u crkvama u kojima su se događala čudesa ili u štovanju pojedinih blagdana kad se nešto blagoslivlja. Gdje se ne postavljaju pitanja o dubljem smislu i svrsi življenja, posebno gdje je negativan stav prema životu, o kakvoj se još vjeri ili kršćanstvu može govoriti?!

5. Katolicizam u Hrvata u obliku redovitog prakticiranja dominikalne prakse (odnosno redovitog odlaska na nedjeljnu misu), a u odnosu na navedene obredno-sakramentalne čine, molitveni život i prihvaćanje istina svoje vjere, bitno je reduciran i pretežito je stvar žena, djece i staraca te vezan uz selo i tradiciju. Struktura »misara« na Uskrs 1984. u splitskoj nadbiskupiji po mjestu provedenog djetinjstva govori da je 80 posto vjernika odraslo u selima u Zagori ili u selima u priobalju; 8 posto u manjim gradovima, dok je u Splitu proživjelo djetinjstvo do desete godine samo 11 posto anketiranih. Ovdje treba istaknuti da stanovnici Splita čine čak 43 posto ukupnog stanovništva Splitsko-makarske nadbiskupije. Žene i djeca su više nazočna na misama nego muškarci, a posebno muškarci od 25 do 60 godina starosti.

U istraživanju provedenom u gradu Splitu 1993. samo 3 posto muškaraca u dobi od 25-60 godina ide na nedjeljnu misu. U nekim župama žena je 3 puta više na misama nego muškaraca, a djeca do 15. godine čine više od jedne trećine ukupnog broja nazočnih vjernika. S druge strane, samo 50 posto djece upisane na vjeronauk odlazi redovito na nedjeljnu misu.

Obilježja hrvatskog katolicizma na koja se pozivamo kao na njegove prednosti, dobivaju sasvim drugu i drukčiju obojenost ako ih podvrgnemo vrijednosnom propitivanju. Tako:

6. Na ljestvici životnih vrijednosti katolicizam pada sve niže. Moralno-etičke norme Crkve su opasno napuštene i rezultiraju tragičnim posljedicama za opstanak naroda. Demografski podaci pokazuju da je Hrvatska započela početak svo-

¹² Štefica BAHTIJAREVIĆ, Srđan VRCAN, *Religiozno ponašanje I*, IDIS, Zagreb, 1975., str. 93 i 147.

jega kraja. Od 1974. do 1984. na području 9 općina srednje Dalmacije (Splitsko-makarska nadbiskupija) natalitet je smanjen u odnosu na prethodnih deset godina za 52 posto. Sadašnji pak podaci govore da u 73 posto općina u Hrvatskoj više osoba umire nego što se rađa. Osim niskog nataliteta, procjenjuje se da će u gradu Splitu biološki biti reproduktivno tek 50 posto mladih?!

Ne umanjujući uzroke takvog stanja u prevladanom društveno-političkom kontekstu bivšeg režima nesklona hrvatskom narodu, moramo biti samokritični i reći da su korišteni takvog stanja i u nama samima, vjernicima.

Istraživanja iz 1984. u Splitsko-makarskoj nadbiskupiji upozoravaju na razmišljanja katoličkih vjernika o određenim moralnim vrednovanjima u tom kontekstu. Tako: a) više od 40 posto anketiranih vjernika drži da su predbračni spolni odnosi među mladima dopušteni ako se oni iskreno vole; b) da je prekid trudnoće opravdan u određenim okolnostima (dijete začeto iz preljuba, otac djeteta alkoholičar, majka maloljetnica, bolesti majke itd.) misli 47 posto vjernika; c) da je sakramentalni brak nerazrješiv prihvaća manje od polovice vjernika katolika (44 posto); d) da za preljub nema nikakva opravdanja opredjeljuje se 65 posto »misa-ra«; e) Kao razlog sve učestalijih brakova bez djece ili samo s jednim ili dvoje djece, vjernici navode sebičnost bračnog para (37 posto), radi materijalnih prilika (36 posto), itd.

Na razini međuljudskih odnosa, posebno kad su oni napeti ili se vjerniku čini određeno zlo, vjernici reagiraju na kršćanima neprimjeren način, pa i kad je riječ o »pobožnim« vjernicima. Tako je 43 posto vjernika spremno na zlo uzvratiti istom mjerom ili ljude koji im čine zlo izbjegavaju i preziru; 18 posto izjavljuje da takve osobe izbjegavaju ali mole za njih, a 27 posto nastoje na zlo odvratiti dobrim.

7. Sada ćemo iznijeti samo neke podatke splitske ankete na temelju strukturalne analize religioznog ponašanja katolika i življenja nekih, za kršćanstvo bitnih vrijednosti. Naime, na ovoj razini uočiti ćemo raskorak između religioznog ponašanja u užem smislu (osobna i obiteljska molitva i nedjeljna sveta misa) i prihvaćanja određenih normi katoličke vjere. Problemi nisu samo kod tzv. deklarativnih katolika ili katolika »nekoliko obreda« nego i kod »pobožnih« i »redoviti-h« vjernika, okosnice katolicizma.

a) Osobna molitva katolika i prihvaćanje moralnih normi Crkve – Analizirali smo samo vjernike koji svaki dan osobno mole, kojih je 58 posto u cijelom uzorku. Samo 52 posto njih prihvaća stav svoje Crkve da je sakramentalan brak nerazrješiv; da je prekid trudnoće ubojstvo nevinoga misli 54 posto; da je preljub i nevjera u braku grijeh prihvaća 71 posto svakidašnjih molitelja katolika. Što je molitva manje nazočna i što je naglašeno »prigodna« ili »povremena«, to su i nedosljednosti u prihvaćanju moralnih normi očitije i ponor dublji. Tako samo 20

posto katolika koji osobno mole »prigodno« prihvaća stav svoje Crkve da je sakramentalni brak nerazrješiv i da je abortus ubojstvo nevinoga, itd.

b) Nedjeljna misa i prihvaćanje moralnih normi Crkve – Ovdje uzimamo u obzir kategoriju katolika koja je svake nedjelje nazočna na svetoj misi (»redoviti misari«). Tek svaki drugi (47 posto) drži da je sakramentalan brak nerazrješiv; da je prekid trudnoće dopušten ako je ugrožen život majke prihvaća 29 posto katolika; da je preljub grijeh prihvaćaju sa 67 posto, itd. Što je nedjeljna misa manje redovita ili samo prigodna, ili je riječ o »godišnjacima«, to je i raskorak kod prihvaćanja normi, kao i kod osobne svakidašnje molitve, veći. Tako »godišnjaci« prihvaćaju da je sakramentalan brak nerazrješiv s 23 posto; da je abortus ubojstvo nevinoga 25 posto, a čak 60 posto prihvaća prekid trudnoće ako je ugrožen život majke ili ako je riječ o maloljetnici.

Ovdje vrijedi zaključak da religiozno ponašanje ima određen utjecaj na konzistentnost prihvaćanja vjerskih normi i istina vjere, ali ne i odlučujući. Raskorak je očit i ne možemo ga opravdati samo našom ljudskom slabošću.

Svjesni smo određenih prednosti ovoga izlaganja i rezultata istraživanja, ali i puno toga što su brojevi »sakrili«. Vjernička populacija hrvatskih katolika ustraje više u vjernosti tradiciji i običajima nego životu po vjeri. No, ona to sama, bez kleričkog dijela, ne može jače prevladati. Zato bi trebalo provesti analizu pastoralnog djelovanja klera, njegove spremnosti i sposobnosti da hrvatskom katolicizmu udahne svježju Evangeosku poruku. Mislimo da su nam upravo tu problemi ponajveći. U tom, kleričkom, dijelu Crkve mnogošto više ne uspijeva biti usklađeno s potrebama današnjeg čovjeka. Ova analiza vjerničkog (uvjetno rečeno laičkog dijela Crkve) je nedostatna bez uočavanja situacije kod samih pastira. Mnogima su važnije strukture autoritarne paradigme, titule i privilegij i ako to njima odgovara nego smjernice i duh II. vatikanskog sabora. Drugima, čini nam se većem dijelu, te strukture idu »na živce«. Na razini oslovljavanja, oblačenja i titula hrvatski katolicizam je ukopan u rovove prošlosti, običaja i tradicije. Za neke su te titule odlučujuće važne, a za mnoge prigoda za izrugivanje itd. Poslušnost kao da je nestala, a o međusobnom poštivanju i prihvaćanju, osobito u nekim okružjima, teško je nešto pozitivno reći. Siromaštvo i skromnost – »*Blago siromasima u duhu*« – kao da ne stanuju više na ovim prostorima.

Izgleda da nam dobro uspijevaju samo proslave. Bilo bi poželjno i potrebno promotriti učinak tzv. »velikih« kateheza naše Crkve. Koliko su one bile pastoralno učinkovite?! Ni povijesni veleskup na zagrebačkom hipodromu, predvođen Svetim ocem 1994. nije, na žalost, urodio potrebnim odjecima u životu hrvatskih katolika. Neki kažu da je to i nemoguće odmah zapaziti i ostvariti. Daj Bože da se to dogodi u budućnosti. I danas više mislimo kako ćemo proslaviti ulazak u treće tisućljeće, nego započeti metanoju, obraćenje, drugu evangelizaciju ili re-evangelizaciju našeg katolicizma.

VI. Zaključak

Na postavljeno pitanje, i na ovoj razini istraživanja, možemo reći da je hrvatski katolicizam i danas, kao svjetonazorsko opredjeljenje i određena ideologija, sastavni dio mentalnog sklopa većine hrvatskog naroda, njegov prepoznatljiv identitet, i u tom obliku tradicija i običaj. Druga je temeljna značajka hrvatskog katolicizma vezanost uz vjerske obrede posvećenja početka i kraja života koja je duboko ukorijenjena i nazočna u velikom broju. I to je više plod dugotrajne tradicije i običaja, nego osobnog izbora i uvjerenja. Više »retrovizor« nego »reflektor«. Katolici u istom, ili čak višem postotku, vjeruju u sudbinu i »ukazanja«, nego što prihvaćaju istine svoje vjere. Više je naš katolicizam okrenut prema »onom« u prirodi i njezinim silama, nego prema Bogu i čovjeku. Molitveni život nije jače povezan s vjerom i kršćanskim vrijednostima, svjedočenjem kršćanstva, pa taj raskorak upućuje na to da je i molitva samo navika i običaj. Obred bez nazočnosti vjere više graniči s religijom kozmičko-vitalističkog vrednovanja života i s elementima praznovjerja i magije, nego s kršćanskim prihvaćanjem dara života i misterija uskršnuća. Težnja »blagoslivanja« i »škropljenja« svega i svačega, posebno u demokratskim promjenama, asocira na dualističko pogansko shvaćanje života i svijeta. Hrvatski katolicizam na ljestvici životnih vrijednosti, vidjeli smo, pada sve niže. Ondje gdje nema prihvaćanja dara života i upitnosti o dubljem i konačnom smislu života, gdje su naznake izumiranja jednog naroda koji sebe poistovjećuje s katolištvom u iznimno visokom postotku očigledne, očito je da nije riječ o vjeri kao načinu mišljenja, vjerovanja, vrednovanja i djelovanja, nego o religijskim običajima, sociološkom kršćanstvu i duboko nazočnoj tradiciji.

Takvo »kršćanstvo« nema budućnosti. Potrebna je druga Evangelizacija, vjera. Naime, ako je srž kršćanske vjere i cilj svega ljubav u trokutu Bog, drugi i ja, te ako je Bog Biblije Bog života (a to je neupitno) i ako svega toga nema kao prepoznatljivosti ili barem kao nastojanja, onda možemo zaključiti da je riječ o ideologiji, običaju i obredu, a ne o vjeri življenoj u ljubavi. Poželjna su i drukčija viđenja i vrednovanja. Zašto ne i manje pesimistična?!

Zusammenfassung

DER KROATISCHE KATHOLIZISMUS: GLAUBE ODER BRAUCHTTUM

Aufgrund der empirischen Forschungen zeigt der Autor auf, dass der katholische Glaube bei der Mehrzahl der Kroaten als weltanschauliche Option und eine Art Ideologie ein vorrangiger Bestandteil des mentalen Zusammenhangs und Träger der Identität des grössten Teils der Bevölkerung ist. Als solcher zeigt er sich weitgehend als Brauchtum und Tradition. Ein weiteres Charakteristikum dieses Glaubens ist der betonnte Gebrauch

der religiösen kultischen Begehungen zum Anfang und zum Ende des menschlichen Lebens und etwas seltener während des Lebens. Hier zeigt sich der katholische Glaube ebenso mehr als Tradition und Brauchtum als persönliche und überlegte Entscheidung und Überzeugung. Ausserdem zeigen die Erforschungen der religiösen Praxis eine Nähe zur kosmischvitalistischen Religiösität und ihrer Einschätzung des Lebens, die nicht selten und mehr mit verschiedenen Formen des Aberglaubens und Magie verbunden ist als mit der freudigen Annahme des Lebens und des Pascha-Mysteriums Jesu Christi. Die Praxis der Segnungen, sehr verbreitet nach den demokratischen Veränderungen der postkommunistischen Ära, lässt nicht selten auf eine nichtreflektierte dualistische Lebens- und Weltauffassung schliessen. Mit alldem sind die Elemente authentischen und engagierten christlichen Glaubens verbunden, aber dies ist leider noch nicht Tonangebende Haltung der Mehrheit. Deshalb plädiert der Autor für eine gründliche Neuevangelisierung, um diesem soziologischen Katholizismus entgegenzuwirken.

Schlüsselworte: *der christliche Glaube, das Brauchtum, der soziologische Katholizismus, Neuevangelisierung.*